

ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ, ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ (Ιούνιος 2007)

Συγγραφέας: ΙΩΑΝΝΗΣ Κ. ΚΑΡΑΚΩΣΤΑΣ

Το περιβάλλον και η προστασία του από τις καταστροφικές επιδράσεις της τεχνολογικής προόδου, της απρογραμμάτιστης οικονομικής ανάπτυξης και του σύγχρονου καταναλωτικού τρόπου ζωής αποτελεί αντικείμενο επιστημονικής επεξεργασίας τόσο των θετικών επιστημών που μελετούν τη σύσταση, τις σχέσεις και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των στοιχείων του, όσο και των κοινωνικών επιστημών που ασχολούνται, κυρίως, με τη σχέση του ανθρώπου προς το φυσικό και το τεχνητό περιβάλλον. Επιπλέον, αποτελεί αντικείμενο νομικής ρύθμισης μέσω κανόνων δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου σε εθνικό και διακρατικό επίπεδο. Ταυτόχρονα, η προστασία του περιβάλλοντος έχει αναχθεί σε μείζον πολιτικό ζήτημα, συνυφασμένο με τις πολιτικές επιλογές και σε άλλους τομείς, όπως η οικονομία, η ανάπτυξη και η απασχόληση.

Γενικά, ο όρος «περιβάλλον» χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει τόσο ενόητες προσώπων που συνδέονται μεταξύ τους από το γεγονός, ότι ανήκουν στην ίδια οικογένεια ή στον ίδιο επαγγελματικό κύκλο ή ακόμη αποτελούν μέλη της ίδιας κοινωνικής ομάδας όσο και σύνολα αγαθών. Στην πρώτη περίπτωση πρόκειται για το ανθρώπινο περιβάλλον, που αποτελείται από υποκείμενα του δικαίου, ενώ στη δεύτερη περίπτωση πρόκειται για το πραγματικό περιβάλλον, που είναι αντικείμενο του δικαίου.

Άλλοτε ως πραγματικό περιβάλλον νοείται μόνο το φυσικό περιβάλλον, που σχηματίζεται από τα φυσικά αγαθά, το νερό, τη θάλασσα, τον αέρα, τη χλωρίδα και την πανίδα και γενικά ό,τι περιβάλλει τον άνθρωπο και έχει δημιουργηθεί χωρίς την παρέμβασή του, και άλλοτε παρατηρείται μια πλήρης γενίκευση που καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι όλα είναι περιβάλλον. Σ' αυτήν την περίπτωση, η νομική προστασία του περιβάλλοντος καταλαμβάνει και το τεχνητό περιβάλλον που διακρίνεται σε οικιστικό και πολιτιστικό και σχηματίζεται από ανθρώπινα δημιουργήματα.

Η νομική έννοια του περιβάλλοντος νοείται σε σχέση με τον άνθρωπο, ο οποίος αποτελεί τον αποδέκτη των κανόνων δικαίου. Προσβολή του περιβάλλοντος είναι κάθε πράξη ή παράλειψη που οδηγεί σε «ρύπανση», «μόλυνση» ή «υποβάθμισή» του και επιφέρει δυσμενείς επενέργειες τόσο στα ίδια τα περιβαλλοντικά αγαθά όσο και στον άνθρωπο, που εξαρτάται από αυτά για την επιβίωση και την υγιεινή και ποιοτική διαβίωσή του και αποτελεί τον τελικό αποδέκτη κάθε προσβολής τους. Οι συνέπειες της προσβολής για τον άνθρωπο μπορεί να είναι άμεσες (π.χ. έκθεση σε ακτινοβολία ραδιενέργειας) ή έμμεσες (π.χ. μόλυνση νερού), μπορεί να αφορούν συγκεκριμένα άτομα (π.χ. η χρήση γεωργικών φαρμάκων σε συγκεκριμένη περιοχή) ή το σύνολο των ανθρώπων (π.χ. το φαινόμενο του θερμοκηπίου).

Η τοπική και χρονική έκταση κάθε προσβολής του περιβάλλοντος ποικίλλει και, τις περισσότερες φορές, είναι αδύνατον να προσδιορισθεί εκ των προτέρων. Η προσεκτική παρατήρηση της περιβαλλοντικής ζημίας, ως συνολικού φαινομένου, οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι η παρενόχληση που προέρχεται από μια πηγή περιβαλλοντικής επιβαρύνσεως επενεργεί με ποικίλους τρόπους σε περισσότερα αγαθά και στον άνθρωπο και το συνολικό της αποτέλεσμα είναι αδύνατον να προβλεφθεί, αλλά και δυσχερές να αποτιμηθεί εκ των υστέρων π.χ. οι επενέργειες της οδικής κυκλοφορίας στο περιβάλλον ξεκινούν από το θόρυβο, την εκπομπή βλαβερών καυσαερίων, αιθάλης, σκόνης και φθάνουν μέχρι τις δονήσεις.

Από την άλλη πλευρά η εξέταση των διαφόρων ειδών προσβολών οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι προέρχονται από το συνδυασμό πολλών παραγόντων, με αποτέλεσμα να είναι δύσκολο να απομονωθεί και να καταπολεμηθεί η πηγή τους π.χ. ο θόρυβος προέρχεται από βιομηχανικές και βιοτεχνικές, λατομικές ή μεταλλευτικές δραστηριότητες, εργοτάξια, χώρους ψυχαγωγίας κ.λπ. (άρ. 14, παρ. 4 ν. 1650/1986), αλλά και από τη χρήση των μέσων μεταφοράς. Τα φαινόμενα αυτά έχουν χαρακτήρα διάσπαρτο τόσο κατά την εκδήλωσή τους όσο και σε σχέση με τις συνέπειές τους. Η πυρηνική μόλυνση λ.χ. δεν περιορίζεται στο χώρο όπου πρωτοεκδηλώθηκε, αλλά διασπείρεται σε απεριόριστη έκταση. Το χαρακτηριστικό αυτό αποτελεί και την εξήγηση της ανάγκης διακρατικής κινητοποίησης και συνεργασίας για την αντιμετώπισή τους.

Οι περιβαλλοντικές προσβολές έχουν επίσης χαρακτήρα συλλογικό, με την έννοια ότι οι άμεσες και έμμεσες ζημιογόνες συνέπειές τους θίγουν ένα μεγάλο και συχνά απροσδιόριστο αριθμό ανθρώπων. Οι επιπτώσεις των εν λόγω φαινομένων έχουν

διαχρονικό χαρακτήρα, επηρεάζουν όχι μόνο την παρούσα αλλά και τις μέλλουσες γενεές, γεγονός που επιβάλλει τη διαμόρφωση των προστατευτικών μηχανισμών μετά από μελέτη και σχεδιασμό προσανατολισμένο τόσο στη βραχυπρόθεσμη όσο και στη μακροπρόθεσμη αντιμετώπιση των προβλημάτων.

Η οικολογική ζημία δεν είναι πάντοτε αμέσως εμφανής και επομένως είναι δυσχερώς αποδείξιμη τόσο η ύπαρξη όσο και η έκτασή της σε ένα συγκεκριμένο χρονικό σημείο. Είναι δυνατόν όμως να είναι βεβαία ή πιθανή η επέλευσή της στο μέλλον, όπως, επίσης, είναι δυνατόν οι συνέπειές της να έχουν χαρακτήρα επαναλαμβανόμενο.

Υπό την πίεση της προϊούσας υποβάθμισης του περιβάλλοντος, οι συνέπειες της οποίας άρχισαν να γίνονται αισθητές στον άνθρωπο, έχει διαμορφωθεί σε εθνικό, κοινοτικό και διεθνές επίπεδο ένα πλούσιο κανονιστικό πλαίσιο, το οποίο πραγματώνει την αρχή της προστασίας του περιβάλλοντος. Οι διατάξεις αυτές εντάσσονται, κυρίως, στο δημόσιο δίκαιο και έχουν ως έρεισμα, στο μεν ελληνικό δίκαιο, το άρθρο 24 του Συντάγματος, στο δε κοινοτικό δίκαιο τα άρθρα 130P επ. της Συνθήκης της Ρώμης (σήμερα, μετά την τροποποίησή της με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ του 1997, άρθρα 174 επ.).

Το δημόσιο και, ιδίως, το διοικητικό δίκαιο θεωρείται ως το πλέον πρόσφορο για την υλοποίηση της προστασίας του περιβάλλοντος, ενόψει του ότι συνιστά το κύριο μέσο πραγμάτωσης του δημοσίου συμφέροντος, ένα από τα σημαντικότερα σε έκταση και ουσία πεδία του σύγχρονου κρατικού παρεμβατισμού. Το διοικητικό δίκαιο μπορεί να περιλάβει τους όρους και τις διαδικασίες που προσφέρονται για την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικών ζημιών και για τον περιορισμό ή και την πλήρη απαγόρευση ρυπογόνων δραστηριοτήτων. Επίσης, το δημόσιο δίκαιο του περιβάλλοντος περιλαμβάνει και διατάξεις δικονομικού δικαίου, και ιδίως αυτές που αφορούν την πρόσβαση στη δικαιοσύνη και την προσωρινή δικαστική προστασία. Σημαντικό μέσο πρόληψης θεωρείται η ποινικοποίηση, τουλάχιστον των σημαντικότερων προσβολών του περιβάλλοντος, η οποία όμως δεν συμβάλλει στην αποκατάσταση της περιβαλλοντικής προσβολής που έχει ήδη επέλθει.

Δεν θα πρέπει, όμως, να παραγνωρίζεται και ο ρόλος του ιδιωτικού δικαίου, μέσω του οποίου παρέχεται στον ιδιώτη η δυνατότητα να κινητοποιηθεί ατομικά για τη διαφύλαξη του ζωτικού του χώρου, να αποτρέψει περιβαλλοντικές καταστροφές, αξιοποιώντας, ιδίως, την ταχεία διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων (άρθρο 682

επ. του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας), να επιτύχει την αποκατάσταση των επιπτώσεων της βλάβης του περιβάλλοντος σε ατομικά του αγαθά, στη ζωή, την υγεία του και γενικά στην προσωπικότητά του, αλλά και να παρέμβει προκαλώντας το δικαστικό έλεγχο της συμπεριφοράς των φορέων βλαπτικών για το περιβάλλον δραστηριοτήτων, αντισταθμίζοντας τη συχνή αδιαφορία ή αβελτηρία των δημοσίων αρχών.

Το δίκαιο του περιβάλλοντος όμως είτε θεωρηθεί ιδιαίτερος κλάδος του δικαίου είτε πλέγμα κανόνων διάσπαρτων σε όλους τους κλάδους του δικαίου, οι οποίοι εκφράζουν και πραγματώνουν τη συνταγματική αρχή της προστασίας του περιβάλλοντος, και ο έλεγχος της εφαρμογής του από το δικαστή δεν μπορεί, χωρίς τη συνδρομή και άλλων παραγόντων, να αποτελέσει τη λύση στα προβλήματα του περιβάλλοντος. Δεν μπορεί να επιτευχθεί μόνο με τη συχνά αποσπασματική και χωρίς γενικότερο προσανατολισμό νομοθέτηση, αλλά απαιτείται, κυρίως, αλλαγή των κοινωνικών και πολιτικών αξιών και προτεραιοτήτων, ώστε να πάψει το δίκαιο του περιβάλλοντος να αντιμετωπίζεται ως περιττό εμπόδιο στην οικονομική ανάπτυξη.

Το άρθρο δημοσιεύθηκε στην περιοδική έκδοση του Πανεπιστημίου Αθηνών «ΤΟ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ» την 1η Ιουνίου 2007, σ. 1-2.